

Szín – játék – költészet

Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére

Szerkesztette

•

Czibula Katalin

Demeter Júlia

Pintér Márta Zsuzsanna

Partium Kiadó – Protea Egyesület – *reciti*

Budapest • Nagyvárad
2013

A kötet megjelenését az OTKA 83599. számú programja,
a Partiumi Keresztény Egyetem és
a Lectio Kulturális Egyesület támogatta.

A borító a *Kilianus* (Kolozsvár, 1767) című színlap felhasználásával készült
Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár, Győr, G. XXIII. 2. 11. 58.

Fotó: Medgyesy S. Norbert

Szerkesztette:

Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta Zsuzsanna

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább!* 2.5
Magyarország Licenc (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

Köteteink a *reciti* honlapjáról letölthetők. Éljen jogaival!

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OMAGIU. Kilián István

Szín – játék – költészet: tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István
tiszteletére / szerkesztette: Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta
Zsuzsanna. - Oradea: Partium; Budapest: Protea Kulturális Egyesület, 2013
ISBN 978-606-8156-45-3; ISBN 978-963-7341-95-3

I. Czibula, Katalin (ed.)

II. Demeter, Júlia (ed.)

III. Pintér, Márta Zsuzsanna (ed.)

008

ISBN 978-606-8156-45-3

ISBN 978-963-7341-95-3

Kiadja a Partium Kiadó, a Protea Kulturális Egyesület és a *reciti*,
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
tartalomszolgáltató portálja ► <http://www.reciti.hu>

Borítóterv: Bánffi-Benedek Andrea

Tördelte: Hegedüs Béla

*A passiójátékok és a politika a 20. században**

A millenniumra való készülődés idején politikai programmá vált a nemzet kulturális hagyományainak összegyűjtése és feldolgozása, s ez kiterjedt az irodalmi emlékek feltárásán túl a magas irodalommal érintkező egyházi, oktatási, néprajzi hagyományokra is. Ennek részeként megindult a régi magyar drámaszövegek összegyűjtése és publikálása, de emellett a dramatikus néphagyományok és az egyházi művek – a népi vallásossággal érintkező – szöveganyagának közzététele is. 1892-ben jelent meg az első régi magyar passiószöveg¹ (a székelyföldi Csíksomlyó ferences iskolájában játszott, 1758-ból való passiójáték), amely olyan nagy visszhangot váltott ki, hogy 1897-ben már antológia jelent meg a több mint 40 passiójátékot felölelő kéziratos anyagból Fülöp Árpád gondozásában, a Régi Magyar Könyvtár című millenniumi könyvsorozat harmadik darabjaként.² Talán ennek a kötetnek is szerepe volt abban, hogy megnőtt az érdeklődés nemcsak a magyar, hanem a nemzetközi passióhagyomány iránt is, s 1900-ban a Városligeti Színkörben a bajor Oberammergau falu lakosai vendégszerepeltek saját – európai hírű – passiójátékuk átdolgozott változatával.

Az 1920. június 4-én Trianonban aláírt békediktátum nyomán Magyarország elvesztette területének kétharmadát, ásványkincseinek, épített örökségének, vasútvonalainak jórészt és lakosságának egyharmadát. Több mint három millió magyar anyanyelvű, magyar identitású polgára került a határok mögé, elszakítva az anyaországtól. A nemzeti tragédiát a magyarság passiójaként, szenvedéstörténeteként élte meg az ország lakossága. Ennek az értelmezésnek már voltak előzményei: az első világháború idején a magyar katonák passiójának a színtereként, magyar Golgotaként jelent meg az olasz hadszíntér, Isonzó és Doberdó (s ennek párhuzamaként így jelenik meg majd a Don-kanyar is).

Ezt erősítette meg az a passió-előadás, amely először vitte a bibliai témát egy budapesti kőszínház műsorára: a Városi Színház (a mai Erkel Színház) mutatta be Georg Fuchs müncheni drámaíró darabját.³ A háború utolsó évében a téma szimbolikus jelentőségű volt, a szenvedés és az áldozathozatal motívuma, a bibliai apokalipszishez mérhető pusztulás érthető módon kapcsolódott össze Krisztus passiójával. Az előadást a

* A tanulmány az OTKA 83599 sz. programja keretében készült.

¹ Fülöp Árpád, *Egy nagypénteki misztérium*, Az ungvári katolikus főgymnasium értesítője, 1893–94, 52–95.

² Fülöp Árpád, *Csíksomlyói nagypénteki misztériumok*, Bp., 1897. (Régi Magyar Könyvtár, 3.)

³ Georg Johannes Fuchs (1868–1949), a századvég jelentős német művészetleoretikusa, drámaíró. A müncheni Művész Színház egyik alapítója (1908), Max Reinhardtal együtt az 1910–11-es ünnepi játékok létrehozója. 1916-ban írta meg *Christus* című passiójátékát. <http://www.deutsche-biographie.de/sfz17871.html>

hadiárvak és özvegyek javára rendezték, Augusztia főhercegnő volt a fővédnöke, a munka megszervezésére pedig Incze Sándort, a csak néhány éve alapított, de máris nagyon népszerű *Színházi Élet* című hetilap főszerkesztőjét kérték fel. Budapest legnagyobb befogadóképességű színházépületét ekkor Faludi Gábor bérelte, az ő színházi tapasztalatai és kapcsolatai is hozzájárultak a monumentális előadáshoz.

A Nemzeti Színház tagjai játszották a főszerepeket, a statiszták hatalmas (Magyarországon még nem látott, több száz fős) tömegétől kísérve. A statiszták nagy része – a jótékonyági célnak megfelelően – katona volt. A bemutatót Ivánfi Jenő (a Nemzeti Színház művésze) rendezte, aki Pilátus szerepét játszotta a darabban. Az előadás elsősorban a vizualitásával hatott, „a renaissance nagy mestereire emlékeztető képek elevenednek meg a színpadon” – írta a *Színházi Élet* – „erős drámai érzékkel megszerkesztett nagyszerű látványosságok a passzió e hatalmas méretű illusztrációi... az Utolsó vacsora megható jelenete pontos másolata Leonardo da Vinci jól ismert, gyönyörű freskójának. Nagyszerűen mozgatja a tömegeket is Ivánfi Jenő, kinek e rendezése Reinhardt híres tömegjeleneteinek elvét követi.⁴ Az a kép, amikor Krisztus bevonul Jeruzsálembe, vagy az, amelyikben Pilátus elé viszik és a nép a halálát követeli, a legnagyobb színvonalú produkció. Az 'Ecce homo' jelenetnél egyébként szintén egy jól ismert, híres kép szolgáltatta a mintát Ivánfi nemesen elgondolt rendezéséhez: Munkácsy Mihály festménye.”⁵ A fordító, Váradi Antal, a színiakadémia tanára (aki maga is írt *Júdás* drámát 1876-ban *Iskarioth* címmel), a Károli Gáspár-féle bibliafordítás szövegét használta fel Krisztus szavainak tolmácsolásakor.

Krisztus szerepét a kor legnagyobb színészeinek egyike, Pethes Imre játszotta (a képek és a korabeli kritikák tanúsága szerint egy Dürer-metszet Krisztus alakját látta viszont a néző), Júdást Kürti József, Péter apostolt Mihályfi Károly, Annás főpapot Bartos Gyula, a bélpoklost Győző Lajos, a püspöst Fehér Ö. László alakította. A női szereplőknél a Máriát játszó Alszeghy Irmát külön is kiemeli a kritika, Paulay Erzsi (Paulay Ede lánya) „teljes illúziót keltett” Magdolna szerepében, „női szépségében, mely megjelenését egy Rubens-képhez tette hasonlatossá.” Gábor és Mihály arkangyal is női szerep volt (Hettyei Aranka illetve Kelemen Mária játszotta). A kísérőzene Mendelsssohntól volt, hatalmas kórus és honvédekzenekar erősítette a Városi Színház zenekarát.

1920-ban, a trianoni határok lezárása előtt többszáz ezer menekült érkezett az országra. Köztük volt az erdélyi Peller Imre is, aki Mikófalván, az Egertől 26 kilométerre fekvő, 800 lelket számláló, festői kis faluban telepedett le, és itt lett segédjegyző. Talán a Mikófalvát körülölelő, monumentális díszletként is ható hegyek miatt jutott arra a gondolatra, hogy a bajor Oberammergau mintájára a mikófalviak is bemutathatnának egy passiójátékot, és a tervnek megnyerte a falu plébánosát, Tóth Pacific ferences szerzetest és a kántortanítót, Kalivoda Kálmánt is.⁶

⁴ Max Reinhardt 1911-ben megrendezte Karl Gustav Vollmoeller *Das Mirakel* című játékát és Hugo von Hofmannsthal *Jedermann* című misztériumjátékát is a Schuman-cirkusz arénájában, több ezer néző előtt. Színházi koncepciójának fontos része volt az „ötezrek színháza”, amely a Salzburgi Ünnepi Játékokban teljesedett ki 1920-tól. Vö.: KERÉKES Amália, KINDL Melinda, SZABÓ Judit, *Post festum. Szabadtéri Játékok a két világháború között Salzburgban, Szegeden és Pécsen*, Bp., Gondolat, 2009.

⁵ *Színházi Élet*, VII. évf. 28. szám, 1918. július 14–21, 5.

⁶ A mikófalvi passiójáték történetéről a legrészletesebb összefoglaló: FEJŐS Zoltán, *Passiójáték rendezés, avagy a magyar falu felfedezése = Mir-susné-hum. Tanulmánykötet Hoppál Mihály tiszte-*

Oberammergauban 1634-től rendeztek passióelőadásokat a 30 éves háborúban kitört pestisjárvány emlékére. 1680-tól kezdve 10 évente került sor az egész falut mozgósító népi játékra, 1920-ban azonban az esedékes előadás elmaradt, így ez is ösztönözhetette a „Magyar Oberammergau” vízióját (igaz, hogy végül is 1922-ben ott is pótolták a bemutatót). Évszázadokig egy késő-középkori passiójáték-szöveget játszottak Oberammergauban, a 19. század közepén azonban a falu plébánosa új szöveget írt a passiójátékhoz. Ezt fordította le Peller Imre⁷ 1922-ben. Az új passiószöveg sokkal szikárabb, mint a középkori volt, nincsenek benne ördögjelenetek, prefigurák, vagyis ószövetségbeli előképek, és nincs benne humor sem, ami a középkori passiókból sosem hiányzott, s ami segített abban, hogy egy univerzális világkép, a hétköznapi élet teljessége jelenjen meg az előadásokban. Ezt kéri számon a szövegtől Alszeghy Zsolt is, a magyar passiójátékok kiváló ismerője, aki maga is adott ki autentikus csíksomlyói passiószövegeket 1913-ban.⁸ Véleménye szerint sokkal jobb lett volna egy több száz éves magyar passiószöveget választani a német helyett. Ráadásul az oberammergaui szöveget meghúzták, még jobban leegyszerűsítették a mikófalvi adaptáció során. Bálint Sándor ezt írta a szövegről: „A szövegben sok az érték, de nagyon is csiszolásra szorul. [...] Ha a további előadásaikban a szöveget kissé felékesítik, gazdagítják a nép képzeleterejéből, gondolatkincséből sarjadó költői elemekkel, ha sikerül megsejtenni, hogy a primitív szem mit lát meg Krisztusból, a friss képzelet mennyit fogad be az ő világtörténelmi nagyságából, akkor sikerül a vállalkozás.”⁹ Az erősen lerövidített német szövegből tíz jelenet maradt, amely a Jeruzsálembé való bevonulástól a keresztről való levételig, Jézus testének az elviteléig ábrázolta a passiót. A gyakorlatlan fordító nem tudott mit kezdeni a germanizmusokkal, a nehézkes, körülményes mondatok távol vannak a beszélt nyelvtől, de távol vannak a költői nyelvtől is,¹⁰ ennek ellenére a szöveg 1922-ben nyomtatásban is megjelent.¹¹

A kezdeményezés nem indult többnek, mint a falusi emberek vallásos érzését megerősíteni hivatott, egyszeri alkalomnak, ami nagyon megfelelt annak a szellemiségnek, amelyet Szent Ferenc is képviselt. A ferences rend a 13. század óta nagyon sokat tett azért, hogy a népi vallásosság áhítatkeltő műfajai minél szélesebb körben juthassanak el az egyszerű emberekhez, ezt szolgálták a ferencesek által írt drámai laudák (ilyen pl. az Ómagyar Mária-siralom), a dramatikus prédikációk (nálunk Temesvári Pelbárt és Laskai

letére, szerk. CSONKA-TAKÁCS Eszter, CzÖVEK Judit, TAKÁCS András, Bp., Akadémiai kiadó, 2002, 721–742. http://www.filmintezet.hu/uj/kiadvanyok/filmspiral/33/fejos_zol.htm

⁷ Jellemző a korabeli hangulatra, hogy külön is kiemelik a források a fordításban közreműködő zsidó főjegyző (Hermann Géza) alakját, aki a kommün idején sem kompromittálódott, és jó magyar hazafiként segítette a tervet.

⁸ ALSZEGHY Zsolt, SZLÁVIK Ferenc, *Csíksomlyói iskoladrámák*, Bp., 1913. (Régi Magyar Könyvtár 32.)

⁹ BÁLINT Sándor, *Magyar Passiójátékok Mikófalván*, Népszava, 1922, 132. sz. Idézi: MELCZER János, *A mikófalvi passiójáték*, kézirat, 1979. (Dobó István Vármúzeum, Eger, Néprajzi Gyűjtemény, jelzete ENA 2094–79. 19.)

¹⁰ Egyetlen rövid példa: „PILÁTUS: Mit hozol az én szeretett hitvesemtől? CLAUDIUS: Ó üdvözöl téged és kéret, hogy ne engedjed halálra szánni azt az embert, aki bírói széked előtt bevádoltatott. Neki borzalmas álmai voltak ez éjszakán az emez ember sorsa felett való aggodalomtól.”

¹¹ *Mikófalvai Passió Játékok*. Szövegét írta: D’EHRENBERG PELLER Imre, a kísérő zenét írta: SZLÁVINAY Sándor, rendezte: FEJŐS Pál, a díszleteket tervezte: PÁN József, Bp., Bárd Ferenc és fia, 1922.

Osvát ennek a műfajnak az európai híri képviselői), illetve a misztériumjátékok (s ezen belül a passiójátékok) is.

Amikor azonban a lapokban megjelent egy rövid tudósítás a tervről, a vállalkozás hirtelen országos érdeklődést és politikai támogatást kapott. „A magyarság keserves vergődése és kínlódása különösképpen fogékonyakká tette a magyar szíveket a legnagyobb szenvedőnek, a szomorú Isten-embernek a drámája iránt. Az ember, amikor már-már roskadozik a megpróbáltatások keresztje alatt, elzarándokol lélekben a Golgotára, hogy onnan, szomorú szenvedései láttára erőt gyűjthessen. Ezért időszerű a vérző Csonka-magyarországban a magyar passiójáték gondolata” – írta az Egri Népujság 1922. június 17-én.

A kezdeményezés kicsúszott a helyi szereplők kezéből, Mikófalvára sorra érkeztek az újságírók, s nyomukban a vállalkozók és a kéréstlen tanácsadók is. „A vallásos célzatú terv hamarosan kitudódott: hírt vett róla a főváros, elsősorban a nagyváros legfürgébb néprétege: az ügynökök.” – írta Alszeghy Zsolt,¹² s ennek következtében a szerény tervből nagyszabású üzleti vállalkozás lett. Rábeszélték az előadás szervezőit, hogy alakítsanak Passió Társulatot (részvénytársaságot) a terv megvalósítására. A Társaság elnöke Tóth Pacific, ügyvezető igazgatója Peller Imre lett. Morandini Mihály és Balla Árpád vállalkozó biztosították a tőkét a programhoz. Emellett az Áruforgalmi Rt. vezérigazgatója, Wiedermann Ferenc és a Génusz Rt. (a kor egyik legnagyobb lap- és könyvkiadója) is beszállt a megvalósításba. Az Áruforgalmi Rt. biztosította a büfét, a szállodai férőhelyeket, a Génusz Rt. pedig a jegyárúsitást. A tervben ekkor már egy monumentális produkció szerepelt, hatalmasabb, mint az oberammergaui, többszáz előadással, profi és amatőr színészekkel, komoly művészi háttérrel, komoly anyagi haszonnal. A passiójátékokat legalább tíz évre tervezték, a tervek szerint „Mikófalva a magyar falu kultúrgócpointja” lett volna. A Passió Társaság tagjai maguk 100 000 korona tőkét adtak össze és a szervezők saját vagyonukat is elzálogosították.

A passiójátékok fővédnöke Csernoch János hercegprímás, Szmracsányi Gyula egri érsek, P. Zadravec István tábori püspök (ferences szerzetes), Vass József miniszter és Gárdonyi Géza lett.

A pesti vállalkozók és szakemberek 1922 tavaszán kapcsolódtak be a kivitelezésbe. „A minap Pesten járt Peller Imre mikófalvai segédjegyző, hogy a Mikófalván rendezendő passiójátékok ügyében megbeszélést folytasson Fejős Pál filmrendezővel és Pán József díszlettervezővel. A megbeszélés eredménnyel járt s már el is utaztak, hogy munkájukat megkezdjék.”¹³ A szervezők (az oberammergaui passiókról készített film sikere nyomán) mindenképpen filmre akarták venni a produkciót, ezért volt szükség filmrendező felkérésére. A terv szerint „A hatalmas színjátékról, amelyben 1500–2000 ember mozog az óriási természetes színpadon, az Astoria-filmgyár készíthet felvételeket, ezeket a Pathé-revü útján az egész világon fogják játszani.” A film végül nem készült el, de az előadásról bőséges fotóanyag maradt fenn, és képeslapok is készültek a szereplőkről.¹⁴ A barnított

¹² ALSZEGHY Zsolt, *Passiójátékok Magyarországon*, Magyar Kultúra X., 1922, 356–358.

¹³ FEJŐS, i. m.

¹⁴ A fényképek lelőhelye: MELCZER János gyűjteménye, Dobó István Vármúzeum, Eger, Néprajzi Gyűjtemény, jelzete ENA 2094–79 58–62. (7 kép) A szereplőknek részesedést ígértek a levelezőlappokból is, de még a saját magukról készült képeket is pénzért kellett megvásárolniuk. 8 szereplővel készültek interjúk: Baranyai Lászlóné Turmánci Gizella (Mária), Kovács Gábor Sándorné (Mag-

levelezőlap ára 10, a fekete-fehér levelezőlapoké 6 korona volt. Az ekkor még csak 24 éves Fejős Pál (1897–1963), a később Amerikában világhírűvé lett filmes-etnográfus a Mobil filmgyárban rendezett némafilmjeinek és némi színházi hírnevének köszönhetően került a szervezők látóterébe.

A szereplők kiválasztása, betanítása kezdetben még a kántortanító feladata volt, 1921 őszén indultak meg a próbák. Jézust Kovács Gábor Nándor 22 éves földműves játszotta, Máriát a 17 éves Kovács Turmándi Gizella, Júdást a 21 éves Kovács Nagy Miklós, Magdolnát Kelemen Bucsi Rozália (Kovács Gábor Nándor felesége), Pilátust Kalivoda Kálmán, a kántortanító alakította, Kaifást Kovács Elemér, Annást pedig Kovács Banó Sándor személyesítette meg.

1964. február 28-án Bakó Ferenc, az Egri Vármúzeum igazgatója magnófelvételeket készített három szereplővel: Kovács Turmándi Gizellával (ekkor már özvegy Baranyi Lászlóné), Kovács Banó Sándorral és Farkas Sándorral, aki egy római lovaskatonát játszott az előadásban.¹⁵ A mintegy 30 perces beszélgetésben már sok mindenre rosszul emlékeztek vissza a szereplők, de egy festmény segítségével megpróbálták rekonstruálni a díszleteket, a jelmezeket és a rendezést is, majd a passiójátékok befejezéséről, a vállalkozás kudarcáról volt leginkább szó. Jellemző, hogy a Mária szerepét játszó idős asszony még ekkor is tudott idézni egy jelenetet a darabból. 1970-ben ugyancsak Bakó Ferenc a múzeumban eljátszatta az utolsó vacsora jelenetét jelmez és díszlet nélkül a szereplőkkel, s erről hangfelvétel és fotók is készültek. Néhány évvel később Melczér János néprajzkutató készített a passióról egy anyagot. A gépelt kéziratban egy 30 oldalas ismertetés után 8 szereplővel készített interjúk és korabeli fényképek találhatók.¹⁶ Amikor 1985-ben Tóth Sándor felkereste a falut egy ünnepi riport miatt húsvét idején,¹⁷ a szereplők közül még hárman éltek (Kovács Banó Sándor, aki Annást, Kovács Nagy Miklós, aki Júdást, és Kovács Vana Ferencné, aki Veronikát alakította).

A rendezés munkáját Fejős Pál („a Star filmgyár főrendezője”) végezte, de segítségével volt Szeghő Endre (1877–1933), a Belvárosi Színház (nagy részét epizód szerepeket játszó) művésze is.¹⁸ A rendezés elsősorban a tömegjelenetekre fókuszált, többen kiemelik, hogy filmszerű jelenetek, látványos megoldások jellemezték, de a sokszor túlságosan mesterkéltséggel beállítottak rontották a játék természetességét.

Az előkészületekről az Egri Népújság egész oldalas riportot közölt 1922. május 23-án.¹⁹ A Kálvária-hegyet levágták, oldalába egy 6000 (más források szerint 3–5 ezer, de az *Érdekes Újság* tudósítója szerint pl. 10 000) néző befogadására alkalmas, negyed félköríves amfiteátrumot építettek, amelyhez 400 lépcsőfok vezetett fel hatalmas kanyarulatokkal. Elöl tribünök és páholyok voltak az előkelő nézők számára. A színpadhoz négy és fél vagon fát adományozott a putnoki faárutelep, a színpad háttérben a Békő hatalmas tömbje látszódott. A nézőtér megépítésében helybeli és tiszafüredi kubikosok dolgoztak.

dolna), Kovács Nagy Miklós (Júdás), Kovács pacsir Béla (Dismász lator), Kovács Banó Sándor (Annás), Kovács Bikó Károly (Szent József), Kovács Barnabás (Cirénei Simon), Kovács Tucsú Jolán (Hágár, szolgálólány)

¹⁵ Adattár, 3495–2002. FEJŐS, *i. m.*

¹⁶ Jelzete ENA 2094–79

¹⁷ TÓTH Sándor, *Passiójátékok Mikófalván* (1922–23-ban), Új Ember, 1985/12. sz., 5.

¹⁸ *A mikófalvi premiere*, Nemzeti Újság, 1922. június 11., 7.

¹⁹ *A magyar Oberammergau*, Egri Népújság, 1922. május 23., 1–2.

Idézek egy korabeli leírást: „Hatalmas színpad, melynek az ég a mennyezete. Jobbról, balról dombok zöld kulisszái emelkednek. Lent, az aljban fából összerótt kapu van. A tetjén fakereszt. Cementlépcsők visznek föl a nyílt színpadig. A hullámos gyepszőnyegen szerpentin kanyarog”, kertészek ültetik a palántákat, virágokat.²⁰ A nyári hőség azonban nem kedvezett az előadásoknak, a letarolt domboldalon nem volt árnyékos hely a nézők számára, a szeptemberi látogatók már csak kiégett, száraz füvet találtak a pálmák és a virágok helyén.

A játszóhely kör alakú volt, rajta Kaifás háza, a gidroni kapu, Pilátus oszlopcsarnokos háza, jobbról az Olajfák hegye, balról a Golgota volt látható. A műszaki munka Széchy György tervei alapján készült. A játék színpadi kompozícióját Pán József (1900–1956) tervezte, aki Udvary Dezsővel, a szolnoki művésztelep festőjével együtt festette meg a messziről is jól látható, nagyszabású színpadképeket – bár a kritikák szerint a monumentálisnak szánt díszletet is agyonnyomta a völgy és a hegy panorámája. A művészek – a tudósítások szerint – „alapos tanulmányozással kutatták át előbb a nemzeti, néprajzi és szépművészeti múzeumok gyűjteményeit” a minél hitelesebb szcenika érdekében.²¹ A falu lakossága ekkor földművelésből (gyümölcsstermesztésből) és háziszóttés-készítésből élt, így a díszletekhez a házilag szőtt vásznat a helybeliektől vásárolták meg.²² A jeruzsálemi jelenet hátterét az Operaháztól kölcsönözték.²³ A jelmezek is a fővárosból érkeztek, az Astoria filmgyárból, a Nemzeti Színházból és a Lakatos-féle jelmezkölcsönzőből, kölcsönzésük több mint 150 000 koronába került, de a lovas katonák ruháját pl. Mezőkövesdről kapták, ingyen.²⁴ Az egyik visszaemlékező szerint a ruhák egy részét Munkácsy Mihály *Krisztus Pilátus előtt* című képeről másolták a színházi szakemberek.²⁵ A darab zenéjét „keleti motívumokból fölépítve” Sztlatinay Sándor komponálta. Játszott a miskolci és egri gyalogezredek honvédekzenekara, közreműködött egy helyi földművesekből összeállított kórus, valamint – egyes hírek szerint – egy 400 fős operai énekkar is.²⁶ Nagyon ellentmondóak az adatok arról, hogy a 10 képből álló passiójátéknak végül is hány szereplője volt. Az első híradások a bemutató kapcsán 120–140 szereplőről és 1000–1200 statisztáról szóltak („Oberammergauban csak 500 szereplő működik, nálunk 1000-en felül!” – adja hírül az *Érdekes Újság*), később azonban már azt olvashatjuk, hogy a tömegjelenetknél kb. 300 ember lehetett a színpadon, később pedig már csak 30–40 ember „lézeng” illúzióromboló módon az előadásban. A statisztálásért ugyanis napidíjat ígért a Passió Társaság, később azonban nem fizették ki a szereplőket. Bár az összköltséget 4–4, 5 millió koronára becsülték, a 25 előadásért csak 52 ezer koronát fizettek ki a szereplőknek, akik a próbák és az előadások miatt nem tudták a saját földjeiket művelni.

A játék nyilvános főpróbáját 1922. május 25-én, áldozócsütörtökön tartották, a bemutató 1922. június 10-én, illetve 11-én (vasárnap) volt. Több adat is szól arról, hogy eredetileg június 4-re volt kitűzve a bemutató (ez pontosan egybeesett volna a trianoni békediktátum aláírásának napjával), de nem végeztek az előkészületekkel. Nagy propa-

²⁰ Egri Népújság, 1922. május 23., 1.

²¹ TÓTH Kálmán, *Mikófalva, a magyar Oberammergau*, *Érdekes Újság*, X. évfolyam, 25. sz., 12–14.

²² FEJŐS, *i. m.*

²³ TÓTH, *i. m.*, 13.

²⁴ Adattár, 3495–2002

²⁵ TÓTH, *i. m.*, 5.

²⁶ TÓTH, *i. m.*, 13; TORDAI Ányos, *A mikófalvi passiójátékok mérlege*, Magyar Kultúra, 1922, 746.

ganda előzte meg a bemutatót, aznap pl. a *Szózat* című politikai napilap rövid történeti áttekintést adott a passiójátékok történetéről, a műfaj sajátosságairól és természetesen az oberammergaui passiókról. A budapesti lapok is tudósítókat küldtek a premierre, túlzásoktól sem mentes, lelkes beszámolókkal készítették elő az eseményt, az *Érdekes újság* pl. részletesen bemutatta a falu nevezetességeit, az itteni népviseletet, és rajzokat közölt a szereplőkről és a játék szervezőiről is.

A *Színházi élet* májusban egy oldalas előzetest adott a mikófalvi passióról, ebben részletesen közölte az utazás, az ellátás és az elszállásolás feltételeit (a rendezőbizottság külön Elszállásolási irodát működtetett Egerben és 1000 szobát foglalt le a vendégeknek 80–150 koronás áron) és a jegyárakat.²⁷ A játék időszerűségét ezzel indokolták: „A magyar nép lelke ezer év óta fogékony a szent történetek iránt, színjátszó készsége pedig hozzátartozik lélekrajzához. Minden kellék együtt volt már a magyar passiójáték megrendezéséhez [...] Most érkezett el az idő, amikor az emberek lelke a háború után fogékonyabb a biblikus történet iránt.”²⁸

Egy hét múlva újabb beszámoló következett, most már a helyszínről²⁹, kiemelve a táj szépségét, a készülő díszleteket és a próbákat („Szinte le sem írható, milyen regényes, milyen misztikusan nagyszerű a passiójátékok próbája”). Ekkorra már beérett a propaganda, aminek a legbiztosabb jele a lapban közölt kis versike volt: „Most hangot fogok adni ennek, / Amit én mostanában láték, / Alag helyett Mikófalvára mennek, / Akiknek passzió a játék.”

A lap júniusi első száma már négy oldalas, fényképekkel illusztrált tudósítást közölt az előkészületekről, a reménybeli százezer nézőről, a csodálatos színészi játékról, irreálisan felértékelve a játékok közreműködőit: eszerint pl. „Peller János (sic!) hosszú évek óta foglalkozik keleti és biblikus tudományokkal, külföldi könyvtárakban, régészeti maradványok között fáradságos munkával és tudományos lelkesedéssel gyűjtötte össze a passiójátékok anyagát, amelyet irodalmi és írói készséggel dolgozott fel, úgy hogy mint előadás is érdekes legyen.”³⁰ A fotók között (a falu látképe és néhány jelenetkép mellett) főleg szerepkepeket találunk, éppen olyan beállításban, mint a produkcióról készült képeslapokon.

A június 10–11-i előadásra különvonatok indultak Budapestről reggel 7 órakor (ezek este vissza is hozták az utasokat). A különvonatokra 50%-os kedvezménnyel lehetett jegyet venni: a kereskedelmi miniszter elrendelte, hogy a passiójegy felmutatása ellenében az összes állomáson félárú jegyet adjanak ki Mikófalvára és vissza. Az utazásra kiadott jegy hat napig volt érvényes, Budapesten és Egerben egy-egy napra meg lehetett szakítani. A falunak nem volt vasútállomása, a passiójátékok idejére ideiglenes tábori vasútállomást építettek a bélapátfalvi vasútvonalon. A szervezést, a jegyárusítást a Magyar Génusz Rt. vállalta, de a magyar posta hirdetőirodájában, a főpostán és a Szent István Társulat könyvesboltjában is lehetett jegyeket vásárolni az előadásra.³¹ A jegyek ára 100, 200 és 300 korona volt, a 6 személyes díszpáholy 3000 koronába, a középpáholy 2000 koronába, az oldalpáholy 1000 koronába került, a különvonatra 200, 350 és 1150 koronáért

²⁷ *Passiójátékok Mikófalván, Színházi Élet*, 1922. május 21–27. (XI. évf. 21. sz.), 49.

²⁸ *Passiójátékok Mikófalván, Színházi Élet*, 1922. május 21–27. (XI. évf. 21. sz.), 49.

²⁹ *A mikófalvi passiójátékok, Színházi Élet*, 1922. május 28–június 3. (XI. évf. 22. sz.), 29–30.

³⁰ *A mikófalvi passiójátékok, Színházi Élet*, 1922. június 4–10. (XI. évf. 23. sz.), 30–35. 32, 34.

³¹ *A passió-játékok bemutatása, Szózat*, 1922. június 4., 21.

lehetett jegyet váltani. Egyetlen előadás (a napidíjak, a bérleti és kölcsönzési díjak, az építkezés költségei stb. miatt) 250 000 koronába került, s mivel a Passió Társaság tagjai nem ellenőrizték a jegyeladást, és feltétel nélkül megbíztak a szervezőkben, a bevétel egy része eltűnt, és már a kezdetektől kódolva volt a produkció hatalmas vesztesége.

„A Budapest felől érkező vendégeket Tóth Pacifik ferencrendi atya, plébános fogadta az állomáson. A miskolci katonazenekar a Himnuszot játszotta. A falu – végestelen végig – fel volt lobogóva és a nép kendőlobogtatással fogadta a vendégeket.”³² A két különvonaton ott voltak a kultuszminisztérium és a hadügyminisztérium megbízottai, a kormányzó kabinetirodájának néhány tagja, eljött több egri kanonok is. Zöld lombokkal díszítették fel az utakat, autóval, kocsival és gyalog is rengetegen érkeztek a faluba. Az előadás délután 3 órakor kezdődött és 6 órán keresztül tartott.

A *Nemzeti Újság* kiküldött tudósítója 1922. június 11-én számolt be a premierről *Az egész országból jöttek az előadásra. A parasztszereplők nagyszerűen beváltak* alcímmel. A tudósító szerint a kinszenvedés jeleneteinél „egyszerű parasztasszonyok hangosan zokognak, s legújabb divat szerint öltözött úri hölgyek illatos zsebkendővel törülgetik szemüket.” A passiójáték végeztével a szereplők hangosan, együtt mondták el a Hiszek-egyet.³³

A politika mindent megtett azért, hogy az előadásokat minél többen láthassák: a tisztviselők arcképes igazolványuk felmutatása ellenében 50%-os kedvezménnyel vásárolhattak jegyet, s nemcsak a bemutatókra szerveztek különvonatokat, hanem később is. Szombaton és vasárnap 13 órakor különvonat indult Egerből (visszafelé este 10 kor indult a vonat), június 25-én pl. az Angolkisasszonyok Intézete bérelt ki egy teljes szerelvényt, de a fennmaradó 250–300 helyre egri polgárok is jelentkezhetek. Július elején Kecskemétről, július 23-án Pécsről érkezett különvonat Mikófalvára. *Az Egri Népújság* szerint ezeknek az utaknak a célja „a tiszta gyönyörködtetés mellett az, hogy erkölcsi és anyagi támogatással lehetővé tegyék eme szintiszta, ősi faj magyar nép művészetének fejlesztését és tökéletesítését.”³⁴ Pécsről, „a nemrég felszabadult derék magyar városból” 22-én reggel 9-kor indult el egy 150 fős társaság P. Károlyi Bernát helyettes házfőnök és Kelemen Andor plébános vezetésével Egerbe, a társaságban ott volt a pécsi állomásfőnök és családja, több tanár, főorvos, katonatiszt. A vonat reggel ért a városba, ahol 9-kor szentmisén vettek részt a vendégek, majd megtekintették a Líceumot és a várat, tisztelegtek az *Egri csillagok* írójánál, és a déli vonattal mentek tovább Mikófalvára.³⁵ Debrecenből egy 50 tagú társaság, a Szepesi Társaság tagjai jöttek el egy vasárnapi passió-előadásra.

Emellett demonstratív módon eljött Mikófalvára a magyar politikai elit is. „Egyetlen előadásról sem hiányzanak közéletünk előkelőségei. A szombati előadást Eger város intelligenciáján kívül Huszár Károly volt miniszterelnök nézte végig feleségével. Vasárnap ott láttuk a nézőtéren Ilosvay Bálint belügyi államtitkárt, Martinovics Imre helyettes államtitkárt, Kuhárszky Lászlót, az Országos tűzoltó szövetség főtitkárát, Schlachta Margit volt nemzetgyűlési képviselőt. – írta az egri lap. Az 1922. július 9-i előadást Rakovszky Iván belügyminiszter, Serényi Béla volt kereskedelmi miniszter, Odescalchi herceg és több

³² CSABAI István, *A passiójátékok*, Szózat, 1922. június 11., 9.

³³ *A mikófalvi premiere*, *Nemzeti Újság*, 1922. június 11., 7.

³⁴ *Egri Népújság*, 1922. július 12., 3.

³⁵ *Egri Népújság*, 1922. július 23., 2.

más politikus és „közéleti nagyság” is megtekintette.³⁶ Korábban már a nézők között ott volt Gratz Gusztáv volt külügyminiszter és József főherceg is. 1922 júniusától szeptember közepéig minden szombat-vasárnap volt előadás, kb. huszonöt-ször játszották el a passiót, összesen legalább 25 ezer ember előtt.³⁷

A lelkesült hangú beszámolók szerint az előadás híre egész Európát bejárta, s Mikófalva a magyar nép öntudatának, lelki nagyságának szimbolikus kifejeződése lett: „ma már Ausztriában, Németországban, Angliában stb. is szervezkednek nagyobb társaságok a mikófalvi passiójáték megszemlélésére. Nem kicsiny dolog ez még politikai és irreudenta szempontból sem. Hiszen annyira legázoltak ellenségeink! S nekünk nagy nyereség, ha a győzők is látják: milyen nagy lelki értékek vannak az egyszerű magyar földművesben, aki egész héten a földet turja, s a mezőn dolgozik. [...] A maroknyi magyarság a kálváriát járja és passiót játszik.”³⁸

A beszámolók mindegyike tartalmaz ugyanakkor kritikai megjegyzéseket (még ha nagyon óvatosan is) az előadás művészi színvonalára. „A mikófalvi passiójátéknak – ha vannak is kisebb fogyatkozásai – határozottan jövőt lehet jósolni.”³⁹ – írta az egri lap. „Az a meggyőződés töltött el mindenkit, hogy rövidesen harmonikusabb és csiszoltabb passiójátékban lesz részünk Mikófalván” – írta a budapesti. Az előzetes információk alapján a nézők többsége valami csodát várt, s helyette egy nem túl veretes (és rosszul hallható) szövegű, amatőr színészekkel megvalósított színházi előadást kapott, kényelmetlen szabadtéri körülményekkel. „Meg kell vallanom, hogy nagyrészt csalódtam, de meglett szívemnek ő gyönyörűsége is” – írta pl. Havas István, az *Élet* című katolikus szépirodalmi lap tudósítója. Hiányolta a költői szöveget, furcsállja, hogy a szervezők nem kértek segítséget Gárdonyi Gézától. „Ha ezt a derék falusi intelligenciát egy olyan elme instruálja, mint az övé, itt egy nagy magyar eseményről beszélhetnénk”. Mégis talált pozitívumot az előadásban: „ami nagy itt, az a magyar nép értelmessége, csodás nyugodtsága és plaszticitása, ahogy szemünk előtt játsza a világ legfelségesebb és lejeljázhatatlanabb drámáját....Amiben nem csalódtam, a magyar anyag. Azok a remek magyar emberek, akik ott játszanak s akiknek egyszerű tájszólása mögül mégis csak megrezdül a nagy misztérium egy-egy csodálatos varázsa”⁴⁰

Mivel a produkció nem szerves fejlődéssel – akár generációkon keresztül – született meg, és a játszóknak semmiféle előzetes színpadi gyakorlatuk nem volt, az előadásból hiányzott a profizmus, de a „népi lélek vallásos átérzése” is.⁴¹ A falusiak egy része elutasította a passió színpadi bemutatását, a hónapokig tartó aszály nyomán arról suttogtak, hogy a rossz időjárás Isten büntetése. A szereplőkről rosszindulatú híresztelések terjedtek és az anyagi kérdések is nagyon hamar megosztották a résztvevőket.⁴² A nézők egy

³⁶ Egeri Népújság, 1922. július 11., 3.

³⁷ Fejős, *i. m.*

³⁸ *Mikófalvára!* Egeri Népújság, 1922. július 8. A szereplők között volt bányász is, de a többség valóban földműves volt.

³⁹ *Uo.*

⁴⁰ HAVAS István, *A mikófalvi passiójáték*, *Élet*, XIII. évf., 283.

⁴¹ ALSZEGHY, *i. m.*, 357.

⁴² Már a kezdetekkor felvetődött az a gondolat, hogy a produkciót átvigyék Amerikába, de a nőscsaládos szereplők nem vállalták a turnét, bár a többiek szívesen mentek volna. (Hangfelvétel, Adattár, 3495–2002)

részére azonban nagy hatással volt a bemutató, ahogy többen is írják, hangos zokogás kísérte az utolsó jeleneteket.

A visszaemlékezések szerint az előadásra érkező parasztasszonyok ereklüként vitték magukkal a passió díszletének forgács-darabkáit, és nem hiányzott az igazi megtérésnek (a legendaképzésben is fontos) mozzanata sem. Marton Boldizsár (1887–1996), a frontot (egy kollégája helyett önként) megjárta magyar-latin-görög szakos tanár megtérési folyamatát éppen ez az előadás indította el: „Egy újsághír lekötötte a figyelmemet: Passiójátékok Mikófalván. Egyszerű palócok játsszák el az egész szenvedés történetét. Olyan Oberammergau-féle... Mind gyakrabban feltűnt: nem vagyok a magam ura. 'Valaki' vezet, fogja a kezemet, indít. Most is így volt. Már robogtam is Egeren át a palóc faluba. Gyönyörű júliusi vasárnap volt. [...] Valahogy elintéződött, hogy egyedül maradtam újra. Az előadáson is. Megszűnt számomra minden, – a világ, az emberek, az események. A belügyminiszter is megérkezett. Nem érdekelt senki, semmi, csak Egyetlen Egy! – Jézus. Palóc ember adta a szerepet. Magas, sovány, szép szál férfi, teljesen hamisítatlan palóc kiejtéssel. Nem ő volt, mert nekem egészen – Jézussá lett. [...] Az volt az érzésem: új élet következik számomra. A réginek vége, mint valami elavult, szakadozott ruhát – le kell vetni, eldobni és felölteni, felvenni az újat.”⁴³ Márton Boldizsár 1925-ben belépett a karmelita rendbe, s Marcell atyaként az 1940-es évek második felében országos hírévű prédikátor és gyóntató lett, boldoggá avatási eljárását volt diákja, Mindszenty József hercegprímás kezdeményezte (az eljárás jelenleg is tart).

Magukra a szereplőkre is rendkívül mélyen hatott az előadás („Azt nem lehet elmondani mi volt, mit éreztem, amikor szerepeltem” – emlékeznek még 60 év elmúltával is), és későbbi sorsukat is befolyásolta a passió.⁴⁴ Volt, aki még a halálos ágyán is visszaidézte a játékot: „Én a passióban sokszor segítettem az Úrnak, most kérem, hogy ő segítsen rajtam” – mondta a Cirénei Simont játszó parasztember a falu plébánosának 1983-ban.⁴⁵

Ahogy teltek a hetek, úgy lett egyre összeszokottabb a játék, de úgy lett egyre egyszerűbb a színpadkép és egyre rövidebb az előadás is. A hosszú gyalogút után a nézőtérre érkező, a hőségben a több száz lépcsőt megmászó látogatók csalódtak a díszletekben és az előadás monumentalitásában is. Az utolsó előadásokon már csak lézengtek a statiszták, a játékidő alig két óra lett, a nézőtéren pedig már csak 6–700 néző ült. Mindehhez hozzájárult a rossz közlekedés is (volt olyan előadás, amely után három órát kellett várni a vonatra). Hiába volt legalább 5 milliós a jegybevétel, a díszletek egy részét fegyveres őrök vigyázták: senki sem fizette ki őket, 4 millió korona volt kifizetetlen a szezon végeztével. „Morandini egy zsák pénzzel a tengerentúlra szökött” – emlékezett az egyik szereplő 1985-ben.⁴⁶ A jóhiszeműen aláírt szerződésekben minden anyagi felelősség a Passió Társulat tagjaira hárult, a pesti szervezők viszont még hónapok

⁴³ P. MARTON Marcell Boldizsár, *Szépszeretet. Életem emlékei a szűzanyában. Egy hivatás története a Kármelbe*, Bécs, Christliche Innerlichkeit Könyvkiadó, 1985,² 45–46.

⁴⁴ Pl. a szereplőket évtizedekig a szerepnevükön szólították, többen évekig pereskedtek a szervezőkkel, a bank betáblázta a földjeiket, sokan tönkrementek. Adattár, 3495–2002; Tóth Sándor, *i. m.*, 5.

⁴⁵ Tóth Sándor, *i. m.*, 5.

⁴⁶ A nyilatkozó szerint Morandini Mihály nem mérnök-vállalkozó, hanem bükkszenterzsébeti jegyző volt, a szóbeli visszaemlékezésekben pedig Morandini a Nemzeti Színház főmérnökéként, zenekarvezetőjeként, Kovács Banó Sándor visszaemlékezésében pedig „egy kisebb pesti színház vezetőjeként” szerepel. Adattár, 3495–2002; Tóth Sándor, *i. m.*, 5. Morandini Mihály nevével 1928.

múltán sem számoltak el a bevételekkel. Az ő számukra valószínűleg hasznot hozott a befektetés, ugyanis szerették volna folytatni az előadásokat, de már nem a távoli Mikófalván, hanem valahol Budapest közelében, az átköltözésre azonban nem voltak hajlandók a falu lakosai, így a passiójátás abbamaradt.⁴⁷

Azonban két év múlva a Nemzeti Színház új igazgatója, Hevesi Sándor újra feléleveníttette a passiójátást,⁴⁸ méghozzá az Alszeghy Zsolt által is hiányolt, értékes középkori szövegek közül választott a bemutatóra. Az Arnoul Gréban (1420–1471) által írt, 1452 körüli passiót ugyancsak Váradi Antal fordította le, Csathó Kálmán rendezésében játszották. 1924. április 12-én került színre és a következő két évben is nagy sikerrel játszották. „Bemutatása egyben két évtizeden átnyúló új műsorszervező hagyományt teremtett”.⁴⁹ Hevesi 1929-ben egy kortárs osztrák író, Max Mell (1882–1971) misztériumjátékát mutatta be (Kosztolányi Dezső fordításában), *Új Passiójáték a mi urunk Jézus Krisztus követéséről* címmel. Két év múlva már egy – a címében is Trianonra és a magyar politikai-társadalmi helyzetre reflektáló – új bemutató következett: Vojnovich Géza *Magyar Passio* című verses darabja nemcsak a Nemzetiben volt nagy siker, de 1931. június 13-án a szegedi Dóm téren is ezzel a darabbal nyílt meg az első szabadtéri játék ünnepi műsora,⁵⁰ s 1942-ben a Kolozsvári Nemzeti Színház is ezzel köszöntötte Észak-Erdély visszacsatolását. A passió fiktív kerete egy 1465-ös kassai misztériumjáték előadása (utalva a 15. századi magyarországi misztériumjátékokra), de megjelennek benne a magyar szentek is, hogy együtt imádkozzanak az „árva nemzetért”.⁵¹ Jézus szerepét – akárcsak a korábbi előadásokban – Ödry Árpád játszotta. Van reflexió a szövegben a csíksomlyói passió-előadásokra is: a kassai szerzetes-szereplők a (Fülöp Árpád és Alszeghy Zsolt könyvéből megismert) csíksomlyói passiószerző ferences tanárok: Kézdi Gratianus, Potyó Bonaventura és Csergő Chrysogonus nevét viselik. A politikai elit továbbra is figyelemmel kísérte az ilyen jellegű előadásokat: az 1935. szeptember 28-i misztériumjáték bemutatóján (Missa Solemnis) – mely az új igazgató, Német Antal első, reprezentatív bemutatója volt – Horthy Miklós, Serédy Jusztinián bíboros, a kormány több tagja és a püspöki kar is megjelent. 1940-ben Csanády György *INRI* című húsvéti színjátékát mutatta be a Nemzeti, Jézust Abonyi Géza (ő is játszotta már ezt a szerepet 1924-ben), Júdást pedig Major Tamás személyesítette meg. A Nemzeti Színház utolsó passió-előadása 1943 áprilisában volt, amikor újra elővették Gréban hatalmas vízióját – a doni katasztrófa, a háborús kataklizma megélésekor ugyanúgy ez volt az autentikus

március 15-én, a New York-i Kossuth szobor felavatásánál találkozunk, eszerint „Morandini Mihály volt főispán” is tagja volt a delegációnak.

⁴⁷ A Trianon utáni időszakban ugyanakkor minden nemzeti témájú előadás politikai felhangot kapott. 1922. február 22-én pl. New Yorkban egy magánvállalkozás keretében bemutatták a *János vitézt* Fedák Sári és Beregi Oszkár főszereplésével, s amikor az utolsó felvonásban János vitéz kibontja a magyar zászlót a színpadon, olyan zokogásban tört ki a nézőtér (és a szereplők) hogy percekig nem lehetett folytatni az előadást. *Magyar Színháztörténet 1920–1949*, főszerk. SZÉKELY György, szerk. GAJDÓ Tamás, Bp., Magyar Könyvklub, 2005, 834.

⁴⁸ SZÉKELY György, *Misztériumjátékok a Nemzeti Színházban 1924–1943* = SZÉKELY György, *Mozaikok. Hét évtized színháztörténeti írásaiból*, Bp., Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 2009, 238–251.

⁴⁹ SZÉKELY, *i. m.*, 238.

⁵⁰ KERÉKES, KINDL, SZABÓ, *i. m.*

⁵¹ SZÉKELY, *i. m.*, 243.

színházi kifejezési forma, ahogy az első világháború idején. A passióműfaj két évtizedes virágkorát az 1920–1940 közötti Magyarországon többféleképpen is magyarázhatjuk. A politikai, társadalmi és a vallási okok, a „keresztény kurzus” kialakulása mellett volt egy társadalom-lélektani oka is. Ahogy Székely György írta: „A misztériumjátékok ’konfliktusainak’ végső megoldása mindig a csoda – a Megváltás, az Üdvözülés csodája. Valami, ami kívül esik az emberi erőfeszítések lehetőségein. Megerősíti nézőiben az etikus-vallásos magatartás szükséges voltát, de a megoldást az isteni kegyelemre bízta. A ’csodavárás’ lelkiállapotát erősíti. A szabadulást a transzcendencia világától várja. A magyarság éppen adott történelmi állapotában nyilván hasznosnak bizonyult minden ilyen tartalmú ’üzenet’.”⁵²

Tíz évvel a mikófalvi passiójáték után megszületett a Budapest környéki népi játék is. 1933-ban Budaörs lakói rendeztek német nyelvű passió-előadást Bató Géza tanító vezetésével, a Kőhegyen levő kis kápolnánál. 1934-től már két nyelven játszottak – egy kb. 200 fős amatőr társulattal – 1939-ig.⁵³ Krisztus szerepét Bató László, a tanító színinövendék fia alakította, az előadáshoz szükséges pénzt a falusi gazdák adták össze.⁵⁴ A korabeli tudósítások szerint erre az előadásra is érkeztek az ország minden részéből nézők, de a politika már nem sajátította ki a kezdeményezést, így az megmaradhatott annak, aminek indult: egy falu vallásos ünnepének.⁵⁵

⁵² SZÉKELY, *i. m.*, 251.

⁵³ http://www.budaorsipassio.hu/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=35&Itemid=91&lang=hu

⁵⁴ Az előadásról fennmaradt egy néhány perces filmtöredék, amely a Nemzeti Filmarchívumban található, és az archívum honlapján megtekinthető.

⁵⁵ A budaörsi passiójátékot 2000-ben újra felelevenítették, Dér András rendezésében egy autentikus csiksomlyói passiójátékot mutattak be a Nemzeti Színház színészei, amelynek a szövegét 1995-ben adtam ki: *Húsvéti játék Ábrahám és Krisztus áldozatáról* (1765) = *Iskoladrámák*, szerk. DEMETER Júlia, Bp., Unikornis Kiadó, 1995, 63–119.